

مدل سازی پتانسیل معدنی اندیس مس سوناجیل با استفاده از GIS و منطق فازی

محمد کریمی، محمد جواد ولدان زوج: دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی، دانشکده نقشه برداری
نادر صاحب الزماني: شرکت ملی صنایع مس ایران، امور اکتشافات و مهندسی توسعه
امیر عادل سرچشمه، غلامرضا الیاسی، عباس بحرودی: دانشگاه تهران، دانشکده مهندسی معدن

چکیده

حجم عظیم داده های گردآوری شده از بررسی های اکتشافی، تا زمانی که به درستی سازمان دهی نشوند، نتایج مفید و قابل اطمینانی را نشان نمی دهند. تهیه نقشه پتانسیل معدنی با استفاده از روش های سنتی و متداول بسیار دشوار و در بعضی مواقع ناممکن است. فناوری سامانه اطلاعات جغرافیایی ضمن آن که می تواند در سامان دهی اطلاعات مربوط به بررسی های اکتشاف ذخایر معدنی استفاده شود، توانایی آن را دارد که تهیه و تلفیق لایه های اطلاعاتی مختلف را در قالب مدل های گوناگون، با سرعت و دقت بیشتری انجام دهد و به منزله پشتیبانی برای تصمیم گیری های فضایی استفاده شود. در این مقاله نقشه پتانسیل معدنی اندیس سوناجیل به منظور تعیین نقاط حفاری تهیه شده است. لایه های مورد استفاده شامل لایه های تیپ سنگ شناسی، آلتراسیون، نشانه های کانی سازی، زون ناهنجاری شارژیابی و مقاومت ظاهری و آنومالی عناصر مس، مولیبدن و طلا هستند. بعد از آماده سازی اطلاعات و تهیه نقشه های فاکتور و وزن دهی آنها، این نقشه ها در قالب شبکه استنتاجی تلفیق شدند. استفاده از عملگرهای منطق فازی در شبکه استنتاجی ضمن برطرف کردن نقایص موجود در سایر مدل ها، امکان ترکیب انعطاف پذیرتر نقشه های فاکتور را فراهم کرده است. در نقشه پتانسیل معدنی تهیه شده، محتمل ترین منطقه از نظر وجود کانی سازی مس پرفیری به صورت دو کانون احتمالی شمال شرق و جنوب غرب تعیین شد. در نهایت با انطباق گمانه های اکتشافی با نقشه های پتانسیل معدنی، میزان تطابق نتایج بر اساس دو نوع کلاسه بندی نقشه پتانسیل معدنی به ترتیب برابر ۹۰/۹۱ و ۸۳/۳۳ درصد محاسبه و انجام عملیات حفاری جدید در مناطق مستعد مشخص شده بر روی این نقشه ها توصیه شد. ضمناً در صورت انجام این بررسی ها قبل از انجام عملیات حفاری و تنها با فرض حفر نکردن گمانه های اکتشافی در مناطق دارای وضعیت ضعیف یا خیلی ضعیف، با استفاده از نقشه های سه و پنج کلاسه به ترتیب ۸۱/۸ و ۹۰/۹ درصد از گمانه ها حفاری نشده و در حدود ۵۰۰ میلیون تومان در هزینه های حفاری صرفه جویی می شد.

واژه های کلیدی: سیستم اطلاعات جغرافیایی، نقشه پتانسیل معدنی، منطق فازی، سوناجیل

پذیرش ۸۸/۱۰/۱۳

دریافت ۸۷/۸/۸

adeli_amir@yahoo.com

مقدمه

در ایران با توجه به وسعت زیاد کشور و گستردگی مناطق پتانسیل‌دار ذخایر معدنی (وجود کمربند ولکانیکی ارومیه - دختر) و لزوم شناسایی و مدیریت صحیح این ذخایر، استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی دارای اهمیت بسیاری است. پیش از گسترش فراگیر GIS اکثر دانشمندان علوم زمین که با مجموعه داده‌های مکانی مختلف کار می‌کردند، انتخاب، ارزیابی و ترکیب شواهد و مدارک ذخایر معدنی را بر روی میزهای سبک و مجهز به سیستم روشنایی انجام می‌دادند. در این دوره آن‌ها نقشه‌های گوناگون را در قالب لایه‌های اطلاعاتی به طور فیزیکی بر روی هم قرار می‌دادند تا روابط مشترک میان آن‌ها را تعیین کنند [۱].

امروزه GIS تحولی چشمگیر در بسیاری از رشته‌های کاربردی به‌ویژه در زمینه معدن پدید آورده است. این تحول چشمگیر بدین دلیل است که GIS پردازش و تجزیه و تحلیل لایه‌های مجزایی از داده‌های فضایی را امکان‌پذیر می‌سازد و ابزارهایی به منظور تجزیه و تحلیل و مدلسازی روابط متقابل میان لایه‌ها فراهم می‌آورد [۱].

امروزه استفاده از GIS به منظور تهیه نقشه پتانسیل معدنی در میان دانشمندان علوم زمین بسیار متداول است؛ برای مثال رایت و بونهام کارتر با استفاده از GIS، پتانسیل معدنی مناطق دریاچه چیزل و دریاچه آندرسن را به‌عنوان بخشی از پروژه تحقیقاتی سازمان زمین‌شناسی کانادا، ارزیابی کرده‌اند. در این ارزیابی، فاکتورهای تشخیص کانی‌سازی به سه روش منطق فازی، وزن‌های نشان‌گر و تئوری دمپسفر-شفر تلفیق شده‌اند. در این پروژه نتایج این سه روش با ۱۶ ذخیره معدنی شناخته شده مطابقت داده شد [۲].

در نمونه دیگر، کرانزا و هال در تحقیقی منطق فازی را به‌منظور تهیه پتانسیل معدنی در ذخایر طلای اپی ترمال در ناحیه باگیو در کشور فیلیپین، به‌کار برده‌اند. در این تحقیق فاکتورهای مؤثر در کانی‌سازی با ۴ نوع ترکیب آزمایشی عمل‌گر فازی با یکدیگر ترکیب و نقشه پتانسیل معدنی تهیه شد. درصد تطابق با ذخایر تأیید شده در ۴ ترکیب مذکور به‌ترتیب برابر با ۷۷/۸، ۷۷/۸، ۷۷/۸ و ۷۶/۲ است [۳]، [۴]. بعضی پژوهندگان دیگر نظیر پوروال، موخوپاژای، آن و همکاران، کریمی و همکاران نیز روش منطق فازی را به‌منظور تهیه نقشه پتانسیل معدنی به کار برده‌اند [۵]، [۶]، [۷]، [۸].

این مقاله در نظر دارد تا با استفاده از سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی به‌عنوان بستر مناسبی به منظور آماده‌سازی، پردازش و تلفیق داده‌های زمین‌شناسی، ژئوشیمی و ژئوفیزیک و به‌کارگیری روش تلفیق منطق فازی، مدل‌سازی تهیه نقشه پتانسیل معدنی این اندیس در مقیاس تفصیلی را با هدف تعیین نقاط حفاری در محیط GIS ارائه کند.

تهیه نقشه پتانسیل معدنی

تهیه نقشه پتانسیل معدنی روند تحلیلی بسیار پیچیده‌ای دارد که نیازمند توجه همزمان به نقش فاکتورهای متعدد است. با این حال، عملیاتی که برای تهیه نقشه‌های پتانسیل معدنی انجام می‌شود، در بسیاری از جهات به عملیات به کار گرفته شده برای کاربردهای متنوع GIS شبیه است. جستجو برای سایر انواع منابع زمین‌شناسی، ارزیابی خطر، تقابل زیست محیطی و بررسی‌های انتخاب سایت نیز مستلزم گرفتن همزمان داده‌های فضایی از چندین منبع است [۱].

در بررسی‌های اکتشاف ذخایر معدنی نقشه‌های متعددی- که هر کدام بیان‌گر ویژگی‌های معین از محدوده پژوهش هستند، تهیه می‌شود. با استفاده از تلفیق نقشه‌های فوق، نقشه پتانسیل معدنی تهیه می‌شود. تهیه نقشه پتانسیل معدنی فرایندی در جهت جداسازی و تفکیک مناطق مطلوب و دارای پتانسیل معدنی از سایر نواحی موجود در یک منطقه است. مناطق موجود بر روی نقشه پتانسیل معدنی با توجه به معیارهای در نظر گرفته شده اعم از معیارهای زمین‌شناسی، ژئوفیزیک و ژئوشیمی- از نظر پتانسیل معدنی اولویت‌بندی می‌شوند. مراحل اصلی تهیه نقشه پتانسیل معدنی را می‌توان شامل موارد تعیین فاکتورهای تشخیص کانی‌سازی، آماده‌سازی اطلاعات، تهیه نقشه‌های فاکتور و تلفیق نقشه‌ها و ارزیابی نتایج دانست [۱]، [۸].

معرفی مدل‌های تلفیق

مدل‌های تلفیق که معمولاً در GIS به منظور اکتشاف ذخایر معدنی به کار گرفته شده‌اند، شامل مدل‌های بولین، وزن‌های نشان‌گر، همپوشانی شاخص، منطق فازی و شبکه عصبی هستند. به دلیل اتکای روش وزن‌های نشان‌گر بر وجود ذخایر معدنی شناخته شده، این روش یکی از بررسی‌های این روش‌ها در تهیه نقشه پتانسیل معدنی در بررسی‌های پی‌چوبی اولیه بوده و در بررسی‌های نیمه تفصیلی و تفصیلی دارای اهمیت و کاربرد کمتری است و به همین دلیل در این پژوهش استفاده نشده است. آگتبرگ و همکاران، بونهام‌کارت و همکاران، بولنز، اسدی و هال این روش را به‌منظور تهیه نقشه پتانسیل معدنی در بررسی‌های پی‌چوبی اولیه به کار گرفته‌اند [۹]، [۱۰]، [۱۱]، [۱۲]، [۱۳].

شبکه‌های عصبی توانایی زیادی در حل مسائل پیچیده‌ای دارند که عوامل متعددی در فرایند و نتیجه آن تأثیر می‌گذارند. در ارزیابی روش یادشده می‌توان گفت که این روش نیاز به داده‌های آموزشی دارد و فقط در مناطقی قابل استفاده است که متغیرهای واکنشی، نظیر پراکندگی ذخایر معدنی شناخته شده و یا چاه‌های اکتشافی وجود داشته باشند. بنا بر این، روش شبکه‌های عصبی در بررسی‌های تفصیلی کمتر استفاده می‌شود. براون، پروال اقدام به تهیه نقشه پتانسیل معدنی با استفاده از شبکه‌های عصبی کرده‌اند [۱۴]، [۱۵].

در روش همپوشانی شاخص فاکتورها بسته به اهمیت آن‌ها وزن‌دار و مطابق با يك الگوی هدفمند با يكديگر ترکیب می‌شوند. در بررسی‌های اکتشافی که معمولاً نقشه‌های معیار، نقشه‌های چند کلاسه‌اند، به‌منظور تلفیق نقشه‌ها از رابطه (۱) استفاده می‌شود.

$$\bar{S} = \frac{\sum_i^n S_{ij} W_i}{\sum_i^n W_i} \quad (\text{رابطه ۱})$$

در این رابطه $\bar{S}$ امتیاز محاسبه شده برای موضوع یا عارضه، W_i وزن i امین نقشه ورودی و S_{ij} امتیاز i امین کلاس از i امین نقشه است. بزرگترین نقطه ضعف این روش ماهیت افزوده خطی آن است [۱]. استفاده تلفیقی از عملگرهای منطق فازی و همپوشانی شاخص در شبکه استنتاجی ضمن برطرف کردن نقایص موجود در سایر مدل‌ها، مشکل ماهیت افزایشی و خطی مدل را اصلاح و امکان ترکیب قابل انعطاف‌تر نقشه‌های فاکتور را فراهم کرده و در این مقاله نیز به‌کار گرفته شده است. در ادامه، مدل یاد شده به اختصار ارائه می‌شود.

منطق فازی: در نظریه کلاسیک مجموعه‌ها، عضویت يك عنصر در يك مجموعه به‌عنوان صفر یا يك تعریف می‌شود. در نظریه فازی مجموعه‌ها، مجموعه فازی به‌عنوان يك زیرمجموعه از عناصری تعریف می‌شود که درجه عضویشان در مجموعه بین صفر و يك است [۱۶]. مقدارهای عضویت فازی مانند وزن‌های موجود در روش همپوشانی شاخص، می‌توانند بر اساس قضاوت ذهنی در باره اهمیت نسبی نقشه‌ها و کلاس‌های موجود در هر نقشه و یا بر اساس داده‌ها تعیین شود. به‌منظور تلفیق داده‌های اکتشافی ذخایر معدنی، پنج عملگر فازی مفید تشخیص داده شده است که در جدول ۱ به صورت مختصر معرفی شده‌اند [۷]، [۱].

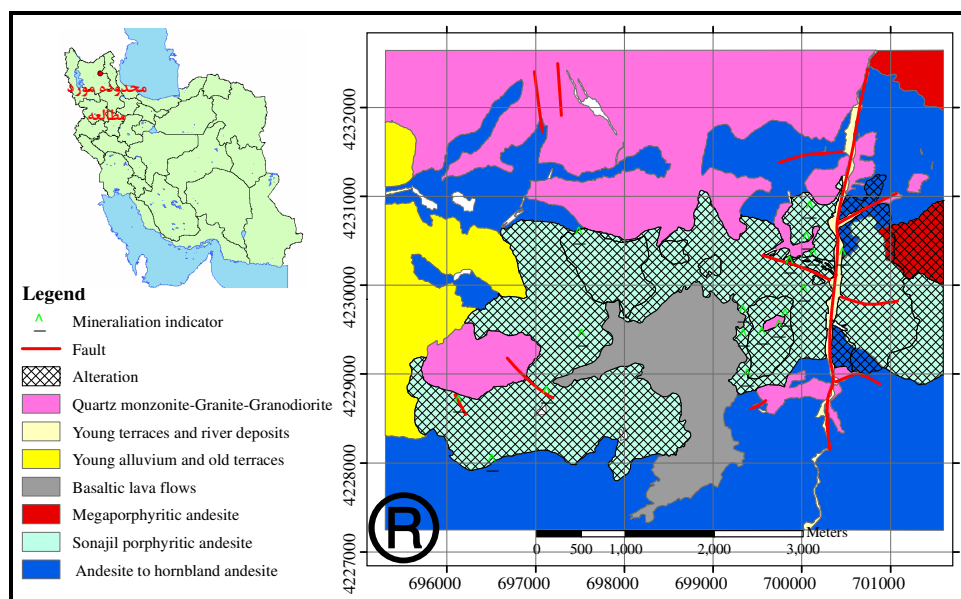
جدول ۱. معرفی عملگرهای فازی مفید در تهیه نقشه پتانسیل معدنی [۱]، [۸]

عملگر	رابطه عملگر	ویژگی‌های عملگر
Fuzzy AND	$\mu_{\text{Combination}} = \min(\mu_A, \mu_B, \mu_C, \dots)$	همارز عملگر منطقی AND در مجموعه کلاسیک، پدید آمدن تخمینی محافظه کارانه و لزوم وجود دو یا چند شاهد برای اثبات يك فرضیه
Fuzzy OR	$\mu_{\text{Combination}} = \max(\mu_A, \mu_B, \mu_C, \dots)$	همارز عملگر منطقی OR در مجموعه کلاسیک، کاربرد در مواردی که فاکتورهای تشخیص کانی‌سازی کم و حضور هر فاکتور مثبت برای اظهار مطلوبیت کافی باشد
Fuzzy Product	$\mu_{\text{Combination}} = \prod_{i=1}^n \mu_i$	دارای اثر کاهشی و کاربرد در مواردی که دو فاکتور يكديگر را تضعیف می‌کنند
Fuzzy Sum	$\mu_{\text{Combination}} = 1 - \prod_{i=1}^n (1 - \mu_i)$	دارای اثر افزایشده و کاربرد در مواردی که دو یا چند شاهد يك فرضیه را تأیید و يكديگر را تقویت می‌کنند
Fuzzy Gamma	$\mu_{\text{Combination}} = (\text{Fuzzy Algebraic Sum})^\gamma * (\text{Fuzzy Algebraic Product})^{1-\gamma}$	γ بین عدد صفر تا يك، ایجاد سازگاری قابل انعطاف میان گرایش‌های کاهشی و افزایشی دو عملگر فازی Product و Sum با انتخاب صحیح و آگاهانه γ

در روابط یاد شده n فاکتور کنترل‌کننده کانی‌سازی ترکیب می‌شوند و μ_i بیان‌گر وزن لایه i ام است. در عمل ممکن است تعداد متنوعی از عملگرهای فازی در تهیه نقشه پتانسیل معدنی استفاده شوند. بنا بر این به‌جای ترکیب تمامی نقشه‌ها با عملگر خاصی مانند γ ، ممکن است بهتر باشد که با توجه به ماهیت فاکتورهای تشخیص کانی‌سازی و اثرات آن‌ها بر روی یکدیگر از عملگر مناسب در هر مرحله از فرایند تلفیق نقشه‌ها استفاده کرد [۱]. با توجه به ویژگی‌های هر یک از مدل‌های بررسی‌شده، مدل منطق فازی مناسب بوده است و استفاده از این مدل به منظور تهیه نقشه پتانسیل معدنی در جهت تعیین نقاط حفاری بهینه در مرحله تفصیلی مناسب است.

بررسی موردی

منطقه سوناجیل در فاصله هوایی ۱۷ کیلومتری شرق هریس و ۴۵ کیلومتری جنوب شرق اهر قرار گرفته است. طول این محدوده ۶/۲۸ کیلومتر و عرض آن ۵/۳۷ کیلومتر است و مساحتی در حدود ۳۴ کیلومتر مربع را شامل می‌شود. نقشه زمین‌شناسی و موقعیت جغرافیایی اندیس مس سوناجیل در شکل ۱ ارائه شده است.

شکل ۱. نقشه زمین‌شناسی و موقعیت جغرافیایی اندیس مس سوناجیل

منطقه پژوهش تقریباً در نقشه زمین‌شناسی به مقیاس ۱:۱۰۰,۰۰۰ اهر واقع شده است. این منطقه طبق تقسیمات زمین‌شناسی ایران در زون البرز غربی- آذربایجان قرار گرفته و بخشی از نوار آتشفشانی البرز- آذربایجان به سن ترشیر است. واحدهای زمین‌شناسی موجود در محدوده شامل واحدهای آندزیت تا هورنبلند آندزیت، آندزیت مگاپورفیری، آندزیت پورفیری، گرانیتوئیدی (کوآرتز مونزونیت، گرانیت و گرانودیوریت) و بازالتی است.

با توجه به بررسی‌های زمین‌شناسی صورت گرفته در منطقه سوناجیل، می‌توان توده نفوذی نسبتاً عمیقی را به‌عنوان منبع احتمالی سیالات هیدروترمال برای کانی‌سازی و آلتراسیون فرض کرد. آلتراسیون‌های موجود در منطقه شامل آلتراسیون‌های پتاسیک- فلیک، فلیک، فلیک- پروفلیک، آرژیلیک- فلیک، آرژیلیک و اکسید آهن است.

بررسی اجمالی روندهای ساختاری در منطقه نشان می‌دهد که گسله‌ها و شکستگی‌های با راستای NW-SE و E-W در منطقه معمول هستند. لازم به ذکر است که نشانه‌های کانی‌سازی در قسمت‌هایی از منطقه مشاهده شده است.

منطقه انتخاب شده برای بررسی‌های لیتوژنوشیمیایی در مقیاس ۱:۵۰۰۰ در شمال شهرستان سراب قرار دارد که حدود ۱۲/۵ کیلومتر مربع مساحت دارد. برداشت‌های لیتوژنوشیمیایی و آلتراسیون در شبکه نمونه‌برداری ۱۰۰m × ۱۰۰m و با تعداد ۱۲۴۸ سلول صورت گرفته است.

عملیات مربوط به پردازش داده‌های اولیه شامل، اندازه‌گیری خطای آنالیز، جای‌گزینی مقادیر سنسورد، تعیین حدود بالا و پایین خارج از رده، نرمالایز کردن، تحلیل‌های تک‌متغیره، دومتغیره (تعیین ضرایب همبستگی پیرسون و اسپیرمن) و چندمتغیره (آنالیز فاکتوری، آنالیز خوشه‌ای و Z-Score)، تعیین جامعه آنومال معادل ۲/۵٪ فوقانی جامعه کل، تهیه نقشه‌های تک‌متغیره و چندمتغیره (به روش کریجینگ) و در نهایت تفسیر آن‌ها بوده است.

اکتشافات ژئوفیزیکی به روش‌های پلاریزاسیون القایی (IP) با آرایش مستطیلی و مقاومت ویژه (Rs) به عمل آمده است. خط‌مبنای عملیات به موازات روند آلتراسیون به طول ۲۳۰۰ متر با جهت شرقی - غربی و پروفیل‌ها عمود بر آن (شمالی- جنوبی) به طول ۱۰۰۰ متر با نقاط ۲۰ متر و فواصل پروفیل‌ها از یکدیگر ۵۰ متر انتخاب و محدوده با آرایش مستطیلی AB=۱۲۰۰ و MN=۲۰ متر تحت پوشش عملیات ژئوفیزیکی قرار گرفته است.

۱. تعیین فاکتورهای تشخیص کانی‌سازی در سوناجیل

در این مرحله همه فاکتورهای مؤثر در رخداد کانی‌سازی مشخص شدند. این مرحله از کار اصولاً با توجه به مدل مفهومی ذخیره مورد نظر امکان‌پذیر است. با توجه به نتایج بررسی‌ها و عدم نقش گسل‌ها و دایک‌ها در کانی‌سازی، فاکتورهای تشخیص کانی‌سازی اندیس سوناجیل شامل زون منشأ حرارت و سنگ میزبان، آلتراسیون هیدروترمال، نشانه‌های کانی‌سازی، توزیع میزان عیار عنصر مس، توزیع میزان عیار عنصر مولیبدن، توزیع میزان عیار عنصر طلا، توزیع میزان شارژ ابیلیتیه و توزیع میزان مقاومت ظاهری است.

۲. آماده سازی اطلاعات

در مرحله آماده سازی اطلاعات، همه لایه های اطلاعاتی مورد نظر که در مرحله تعیین فاکتورهای تشخیص کانی سازی تعیین شدند، جمع آوری و آماده سازی شدند. لایه های اطلاعاتی آماده سازی شده شامل تیپ سنگ شناسی، آلتراسیون، نشانه های کانی سازی، نقاط برداشت ژئوشیمی، منحنی هم عیار عنصر مس، آنومالی عنصر مس، منحنی هم عیار عنصر مولیبدن، آنومالی عنصر مولیبدن، منحنی هم عیار عنصر طلا، آنومالی عنصر طلا، منحنی شارژ-ابیلیتی، زون ناهنجاری شارژ ابیلیتی، منحنی مقاومت ظاهری و زون ناهنجاری مقاومت ظاهری هستند.

۳. تهیه نقشه های فاکتور تشخیص کانی سازی

نحوه تأثیر و ارزش لایه های اطلاعاتی که آماده سازی می شوند، از نظر اکتشاف یک نوع ذخیره معدنی خاص، متفاوت است. نقشه پتانسیل معدنی از تلفیق لایه های اطلاعاتی با توجه به نحوه تأثیر و ارزش لایه ها تهیه می شود. به همین منظور لازم است با انجام مجموعه ای از پردازش ها (ایجاد بافر، کلاسه بندی مجدد و ...)، نقشه یا نقشه های فاکتور هر لایه اطلاعاتی تهیه شود. با توجه به تنوع تأثیر و ارزش دهی لایه های اطلاعاتی مختلف، پردازش های مورد نیاز برای تهیه نقشه های فاکتور متفاوت است.

در تهیه نقشه های فاکتور یک کانسار خاص، علاوه بر استفاده از مدل مفهومی زمین شناسی و کانی سازی ذخیره معدنی مربوطه، به دانش کارشناسی در تعیین نحوه تأثیر و ارزش اطلاعات نیاز است. در این جهت با برگزاری جلسات کارشناسی مختلف با کارشناسان شرکت ملی صنایع مس ایران و تشریح عوامل مؤثر در هر یک از فاکتورها، وزن مربوط به آن ها مشخص شد. در ادامه عوامل مؤثر در وزن دهی فاکتورهای کانی سازی تشریح شده است. وزن مربوط به هر یک از فاکتورها در جدول ۲ و نقشه های مربوط به هر یک از این فاکتورها در شکل های ۲ تا ۹ ارائه شده است.

نقشه فاکتور وزن منشأ حرارت و سنگ میزبان (A): با توجه به بررسی ویژگی های زمین شناسی، سنگ میزبان به صورت توده نفوذی نسبتاً عمیقی است که به علت فقدان در سطح وزنی به آن اختصاص نیافته است. توده نفوذی مذکور در سنگ های آندزیت مگاپرفیریت، آندزیت هورنبلندیت و آندزیت پرفیریت نفوذ و باعث آلتراسیون و کانی سازی در آن ها شده است. لازم به ذکر است که شدت آلتراسیون و کانی سازی در سنگ های آندزیت پرفیریت بسیار بیش تر از سنگ های آندزیت هورنبلندیت و آندزیت مگاپرفیریت است. دیگر سنگ های منطقه (شامل توف آندزیت، بازالت کوآترنر، آبرفت و توده گرانیتوئیدی اینچه)، نقشی در کانی سازی نداشته اند و برای این تیپ سنگ ها وزن حداقل (۰/۰۱) در نظر گرفته شد.

نقشه فاکتور آلتراسیون (B): با توجه به بررسی ویژگی های زمین شناسی، دگرسانی های با اهمیت و مشخص شده در نقشه، شامل دگرسانی های پتاسیک-فیلیک، فیلیک، آرژیلیک-فیلیک، اکسید آهن، فیلیک-پروفیلیک و

آرژلیک هستند که با توجه به اهمیت انواع آلتراسیون‌ها در کانی‌سازی مس پرفیری و بر اساس نظر کارشناسی وزن‌دهی شدند.

نقشه فاکتور نشانه‌های کانی‌سازی (C): با توجه به بررسی ویژگی‌های زمین‌شناسی، این فاکتور به‌عنوان یکی از فاکتورهای مؤثر شناخته شده و به منظور نمایش نحوه تأثیر این نشانه‌ها ۴ بافر ۱۵ متری با وزن‌های متفاوت در پیرامون آن‌ها در نظر گرفته شد.

نقشه فاکتور عیار مس (D): با توجه به اطلاعات موجود و نظر کارشناسی، مقادیر آستانه مربوط به آنومالی‌های قطعی، احتمالی و ممکن تعیین و وزن‌دهی شد. مقادیر موجود در میان پربندهای ۲۰۶ تا ۳۵۵ ppm به‌عنوان آنومالی ممکن و مقادیر موجود در میان پربندهای ۳۵۵ تا ۴۶۸ ppm به‌عنوان آنومالی احتمالی و مقادیر بالای ۴۶۸ ppm به‌عنوان آنومالی قطعی مشخص شدند. برای سایر مناطق وزن حداقل (۰/۰۱) در نظر گرفته شد.

نقشه فاکتور عیار مولیبدن (E): با توجه به اطلاعات موجود، مقادیر آستانه مربوط به آنومالی‌های قطعی، احتمالی و ممکن تعیین و وزن‌دهی شد. مقادیر موجود در میان پربندهای ۶/۴۱ تا ۱۰/۳۳ ppm به‌عنوان آنومالی ممکن و مقادیر موجود در میان پربندهای ۱۰/۳۳ تا ۱۲/۴ ppm به‌عنوان آنومالی احتمالی و مقادیر بالای ۱۲/۴ ppm به‌عنوان آنومالی قطعی مشخص شدند. برای سایر مناطق وزن حداقل (۰/۰۱) در نظر گرفته شد.

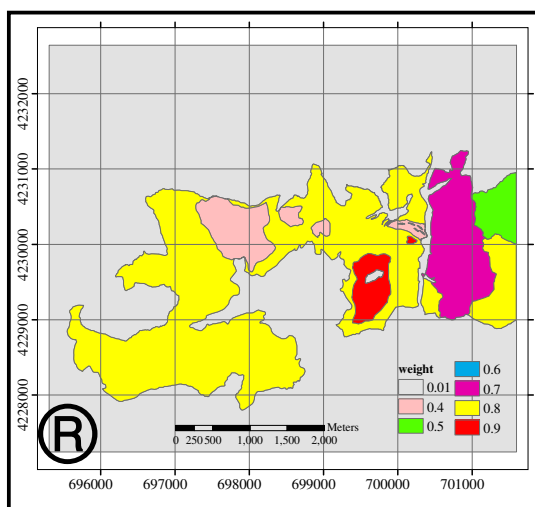
نقشه فاکتور عیار طلا (F): با توجه به اطلاعات موجود، مقادیر آستانه مربوط به آنومالی‌های قطعی، احتمالی و ممکن تعیین و وزن‌دهی شد. مقادیر موجود در میان پربندهای ۳۶ تا ۱۷۳ ppm به‌عنوان آنومالی ممکن و مقادیر موجود در میان پربندهای ۱۷۳ تا ۲۹۹ ppm به‌عنوان آنومالی احتمالی و مقادیر زیاد ۲۹۹ ppm به‌عنوان آنومالی قطعی مشخص شدند. برای سایر مناطق وزن حداقل (۰/۰۱) در نظر گرفته شد.

نقشه فاکتور شارژ ابلیت (G): با توجه به بررسی ویژگی‌های ژئوفیزیکی، مقادیر آستانه مربوط به آنومالی‌های قطعی، احتمالی و ممکن تعیین و وزن‌دهی شد. مقادیر موجود در میان پربندهای ۲۰ تا ۲۵ mv/v به‌عنوان آنومالی ممکن و مقادیر موجود در میان پربندهای ۲۵ تا ۳۲/۵ mv/v به‌عنوان آنومالی احتمالی و مقادیر زیاد ۳۲/۵ mv/v به‌عنوان آنومالی قطعی مشخص شدند. برای سایر مناطق وزن حداقل (۰/۰۱) در نظر گرفته شد.

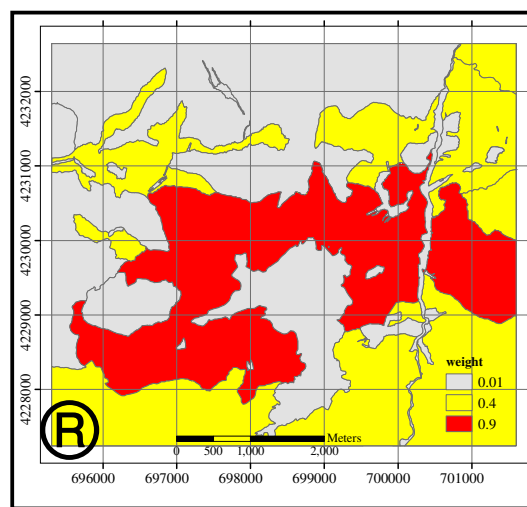
نقشه فاکتور مقاومت ظاهری (H): با توجه به بررسی ویژگی‌های ژئوفیزیکی، مقادیر آستانه مربوط به آنومالی‌های قطعی، احتمالی و ممکن تعیین و وزن‌دهی شد. مقادیر موجود در میان پربندهای ۸۰ تا ۱۰۰ اهم متر به‌عنوان آنومالی ممکن و مقادیر موجود در میان پربندهای ۶۰ تا ۸۰ اهم متر به‌عنوان آنومالی احتمالی و مقادیر کمتر از ۶۰ اهم متر به‌عنوان آنومالی قطعی مشخص شدند. برای سایر مناطق وزن حداقل (۰/۰۱) در نظر گرفته شد.

جدول ۲. وزن‌های اولیه و نهایی استفاده شده در تهیه نقشه پتانسیل معدنی اندیس سوناجیل

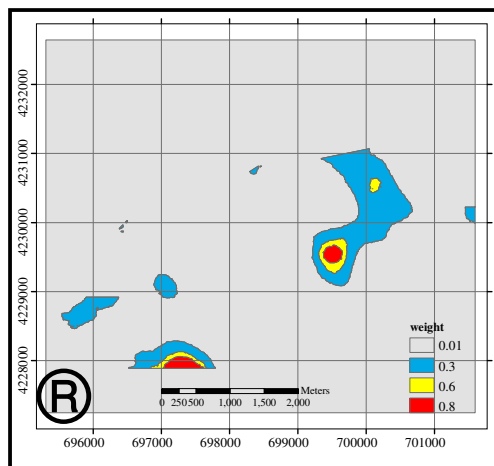
وزن نهایی	وزن اولیه	توزیع عنصر مس	وزن نهایی	وزن اولیه	نشانه‌های کانی-سازی	وزن نهایی	وزن اولیه	آلتراسیون	وزن نهایی	وزن اولیه	زون منشأ حرارت و سنگ میزبان
۰/۴	۰/۸	آنومالی قطعی	۰/۲۸۶	۰/۷	بافر ۱۵ متری	۰/۲۰۴	۰/۵	فیلپک و پروفیلپک	۰/۳۴۷	۰/۹	آندزیت پرفیریت
۰/۳	۰/۶	آنومالی احتمالی	۰/۲۲۱	۰/۵۴	بافر ۳۰ متری	۰/۲۸۶	۰/۷	آرژیلپک و فیلپک	۰/۱۵۴	۰/۴	آندزیت مگا پرفیریت
۰/۱۵	۰/۳	آنومالی ممکن	۰/۱۲۳	۰/۳	بافر ۴۵ متری	۰/۱۶۳	۰/۴	آرژیلپک	۰/۱۵۴	۰/۴	آندزیت هورنبلندیت
			۰/۰۶۱	۰/۱۵	بافر ۶۰ متری	۰/۳۲۷	۰/۸	فیلپک			
						۰/۳۶۷	۰/۹	پتاسیک و فیلپک			
						۰/۲۴۵	۰/۶	اکسید آهن			
وزن نهایی	وزن اولیه	مقاومت ظاهری	وزن نهایی	وزن اولیه	شارژ-ابلیته	وزن نهایی	وزن اولیه	توزیع عنصر طلا	وزن نهایی	وزن اولیه	توزیع عنصر مولیبدن
۰/۲۵	۰/۲۵	آنومالی قطعی	۰/۷۵	۰/۷۵	آنومالی قطعی	۰/۳۵	۰/۷	آنومالی قطعی	۰/۲۵	۰/۵	آنومالی قطعی
۰/۱۵	۰/۱۵	آنومالی احتمالی	۰/۵	۰/۵	آنومالی احتمالی	۰/۲۷۵	۰/۵۵	آنومالی احتمالی	۰/۲	۰/۴	آنومالی احتمالی
۰/۰۵	۰/۰۵	آنومالی ممکن	۰/۲۵	۰/۲۵	آنومالی ممکن	۰/۱۲۵	۰/۲۵	آنومالی ممکن	۰/۱	۰/۲	آنومالی ممکن

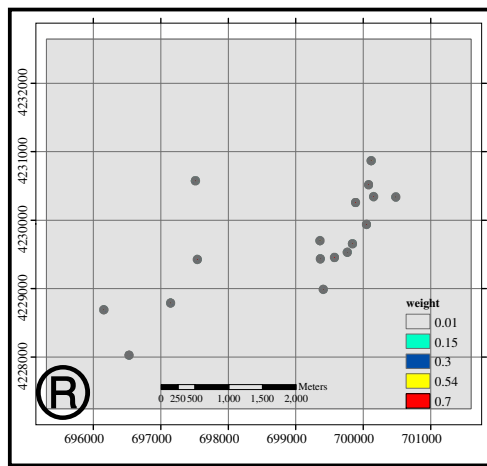
شکل ۳. نقشه فاکتور آلتراسیون

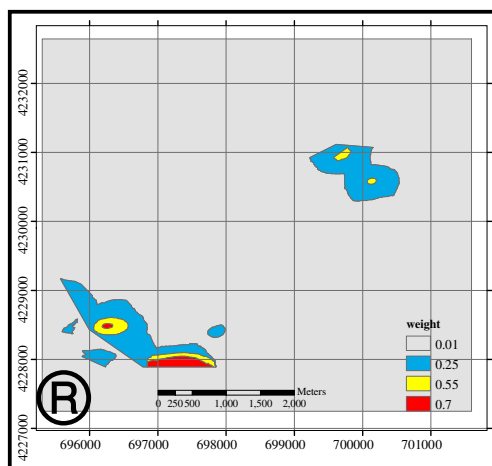
شکل ۲. نقشه فاکتور سنگ میزبان

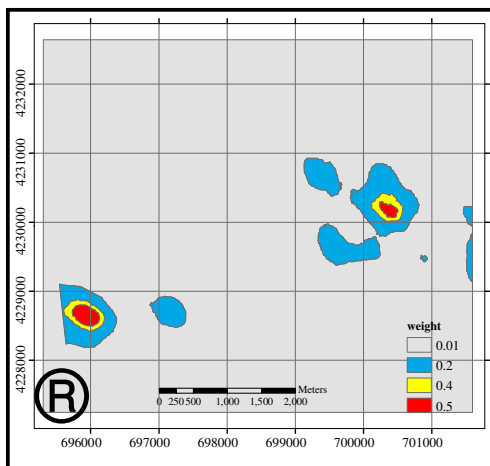
شکل ۵. نقشه فاکتور عیار مس

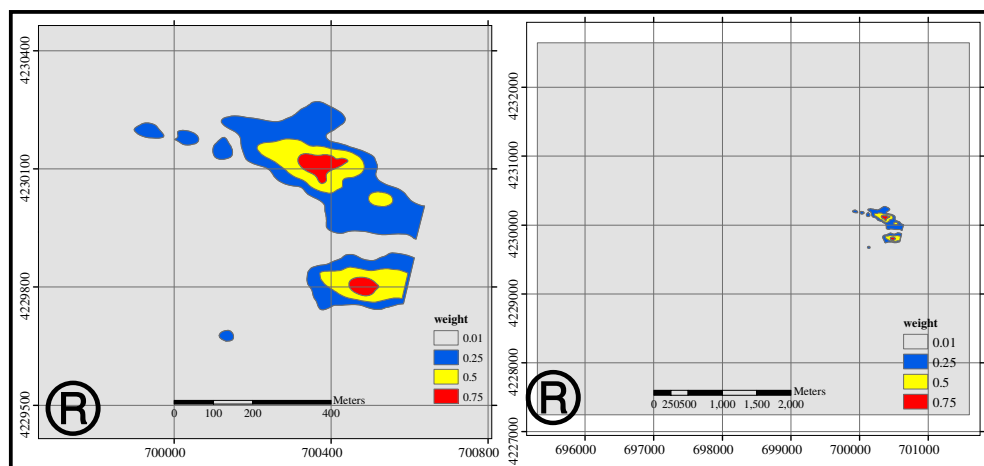
شکل ۶. نقشه فاکتور نشانه‌های کانی‌سازی

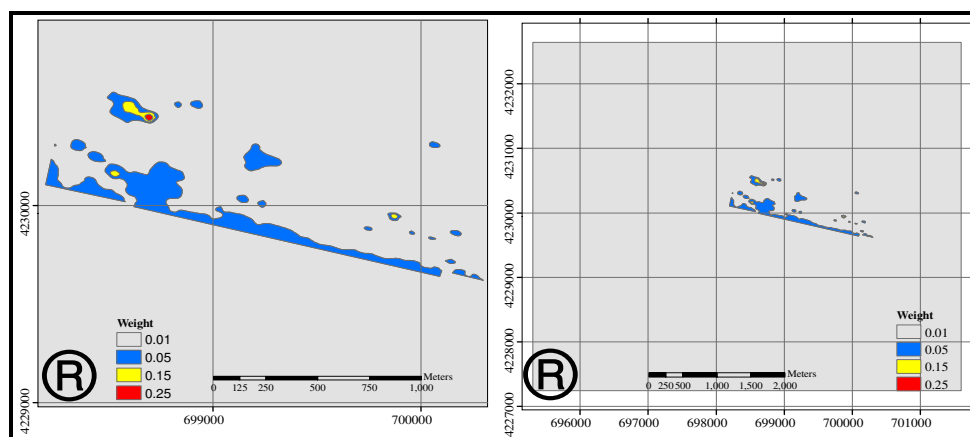
شکل ۷. نقشه فاکتور عیار طلا

شکل ۸. نقشه فاکتور عیار مولیبدن

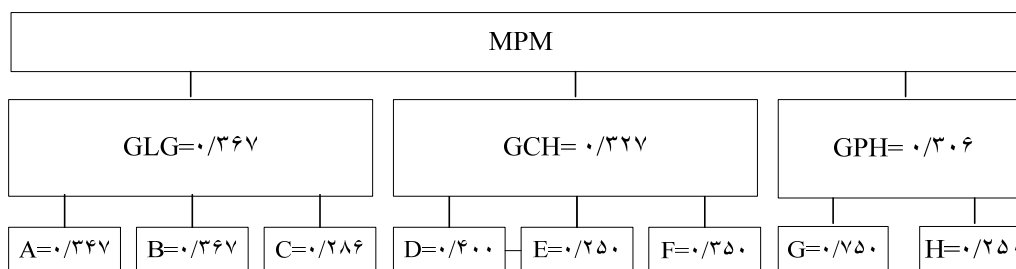
شکل ۹. نقشه فاکتور شارژ ایلینیت

شکل ۹. نقشه فاکتور مقاومت ظاهری

۴. تلفیق نقشه‌ها و ارزیابی نتایج

به منظور تهیه نقشه پتانسیل معدنی در مرحله تفصیلی باید نقشه‌های فاکتور را مطابق با شبکه استنتاجی مناسبی با هم تلفیق کرد. در شبکه استنتاجی مورد استفاده از عملگرهای مختلف منطق فازی استفاده شده است. نقشه پتانسیل معدنی اندیس سوناجیل مطابق با شبکه استنتاجی ارائه شده در شکل ۱۰ تهیه شده است. همچنین پارامترهای موجود در شبکه استنتاجی مذکور در جدول ۳ معرفی شده‌اند.

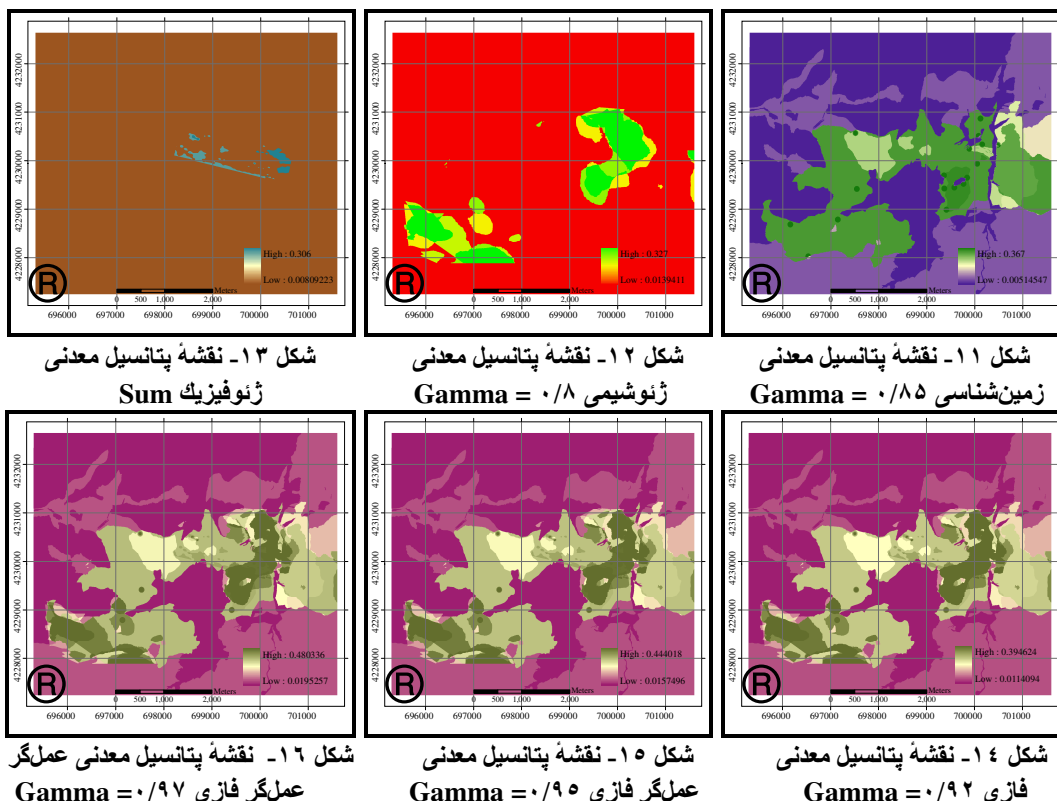
شکل ۱۰. شبکه استنتاجی استفاده شده در تهیه نقشه پتانسیل معدنی اندیس سوناجیل

جدول ۳. معرفی پارامترهای موجود در شبکه استنتاجی

GLG	نقشه فاکتور زمین‌شناسی با استفاده از عملگر فازی گاما
GCH	نقشه فاکتور ژئوشیمی با استفاده از عملگر فازی گاما
GPH	نقشه فاکتور ژئوفیزیک با استفاده از عملگر فازی Sum
MPM	نقشه پتانسیل معدنی با استفاده از عملگر فازی گاما

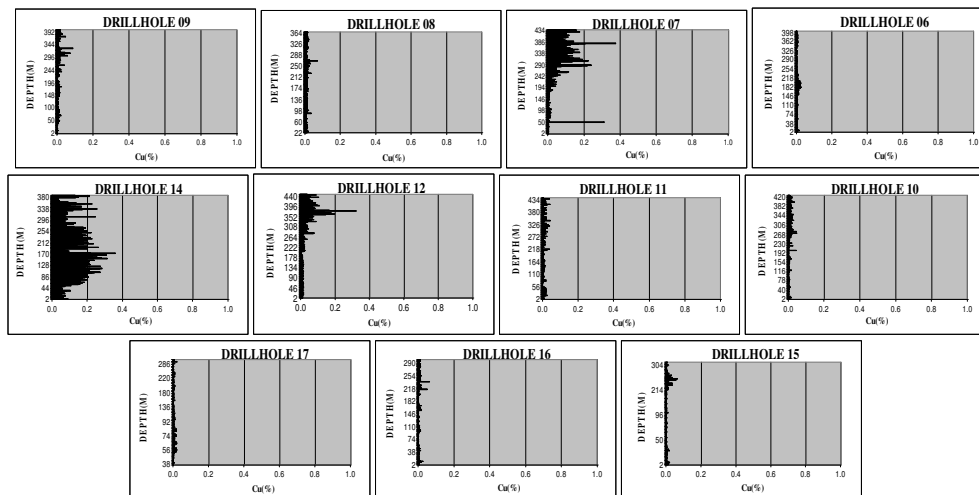
با استفاده از شبکه استنتاجی فوق و وزن‌های نمایش داده شده در جدول ۱، نقشه پتانسیل معدنی اندیس سوناجیل تهیه شد، روال تهیه نقشه پتانسیل معدنی در شکل‌های ۱۱ تا ۱۶ نمایش داده شده است. به منظور ارزیابی نتایج، از داده‌های گمانه‌های اکتشافی استفاده شد. در اندیس سوناجیل، بعد از انجام بررسی‌های اکتشافی ۱۷ گمانه اکتشافی حفاری شده است که اطلاعات مربوط به ۱۱ گمانه در اختیار قرار گرفته است. پس از آماده‌سازی اطلاعات مربوط به این گمانه‌ها در محیط GIS به منظور ارزیابی نتایج حفاری،

پروفیل تغییرات میزان عیار مس نسبت به عمق برای هر گمانه ترسیم شد. پروفیل‌های مذکور در شکل ۱۷ نمایش داده شده است.

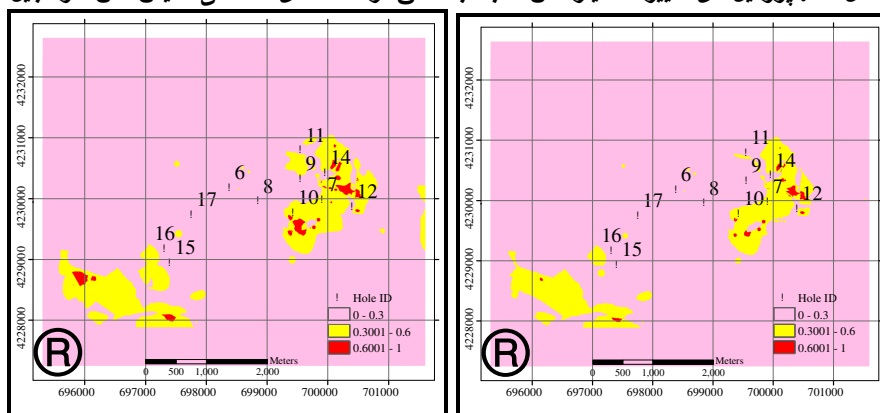

با توجه به تغییرات میزان عیار مس در هر یک از گمانه‌ها و نیز بررسی مقادیر حداکثر و حداقل و همچنین متوسط عیار مس در هر یک از گمانه‌های موجود، هر یک از گمانه‌ها از لحاظ میزان عیار عنصر مس در کلاس معینی قرار گرفتند. در بررسی سه کلاس یکی از سه وضعیت خوب، متوسط و ضعیف و در بررسی پنج کلاس یکی از پنج وضعیت بسیار خوب، خوب، متوسط، ضعیف و یا خیلی ضعیف به هر یک از گمانه‌ها نسبت داده شد. در مرحله بعد به منظور ارزیابی نقشه‌های پتانسیل معدنی، از انطباق مقادیر پیکسل‌های نقشه فوق در موقعیت مکانی گمانه‌های اکتشافی با نتایج حفاری آن گمانه‌ها استفاده شد. بدین ترتیب با توجه به روش‌های کلاس‌بندی موجود، هر نقشه پتانسیل معدنی به کلاس‌های مختلف تفکیک شد. سپس مقادیر پیکسل‌های مربوط به گمانه‌های اکتشافی در نقشه پتانسیل معدنی استخراج شد. با توجه به مقادیر پیکسل‌های هر گمانه، کلاس آن گمانه تعیین شد. به عبارت دیگر، از نظر نقشه پتانسیل معدنی کلاس هر گمانه با توجه به مقادیر هر پیکسل در یکی از کلاس‌های تعریف شده تعیین شد. کلاس تعیین‌شده برای هر چاه با وضعیت هر گمانه مقایسه شد. نتایج ارزیابی فوق در جدول‌های ۴ و ۵ ارائه شده است. همچنین نقشه‌های انطباق گمانه‌های اکتشافی با نقشه پتانسیل معدنی اندیس

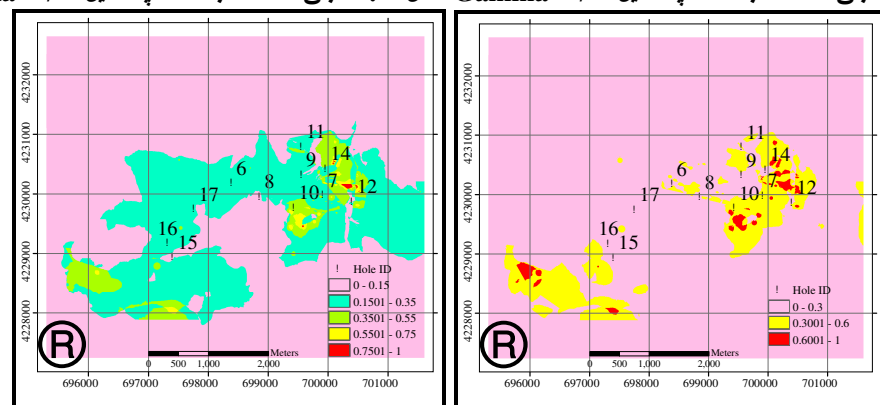
سوناجیل که به صورت سه کلاسه و پنج کلاسه با استفاده از روش Manual کلاسه‌بندی شده است، در شکل‌های ۱۸ تا ۲۳ آمده است.

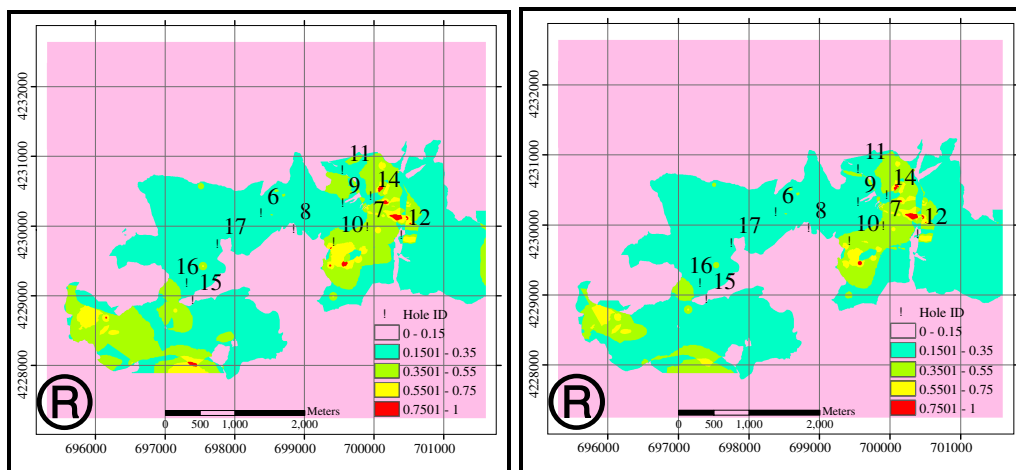
شکل ۱۷. پروفیل‌های تغییرات عیار مس نسبت به عمق در گمانه‌های اکتشافی اندیس مس سوناجیل

شکل ۱۸. انطباق گمانه‌ها با نقشه پتانسیل $\Gamma = 0.92$ شکل ۱۹. انطباق گمانه‌ها با نقشه پتانسیل $\Gamma = 0.95$

شکل ۲۰. انطباق گمانه‌ها با نقشه پتانسیل $\Gamma = 0.97$ شکل ۲۱. انطباق گمانه‌ها با نقشه پتانسیل $\Gamma = 0.92$

شکل ۲۲. انطباق گمانه‌ها با نقشه پتانسیل $\Gamma = 0.95$ شکل ۲۳. انطباق گمانه‌ها با نقشه پتانسیل $\Gamma = 0.97$

جدول ۴. ارزیابی میزان تطابق در نقشه پتانسیل معدنی تهیه شده با استفاده از روش Manual سه کلاسه

خ=خیلی		$\Gamma = 0.92$			$\Gamma = 0.95$			$\Gamma = 0.97$		
شماره گمانه	وضعیت گمانه	وزن گمانه	وضعیت	ارزیابی	وزن گمانه	وضعیت	ارزیابی	وزن گمانه	وضعیت	ارزیابی
۶	ضعیف	۰/۲۱۸۹	ضعیف	۰	۰/۲۵۶۳	ضعیف		۰/۲۸۴۹	ضعیف	۰
۷	ضعیف	۰/۳۲۷۵	متوسط	-۱	۰/۳۶۵۷	متوسط	-۱	۰/۳۹۳۷	متوسط	-۱
۸	ضعیف	۰/۰۱۹۹	ضعیف	۰	۰/۰۲۳۴	ضعیف	۰	۰/۰۲۶۱	ضعیف	۰
۹	ضعیف	۰/۲۱۸۹	ضعیف	۰	۰/۲۵۶۳	ضعیف	۰	۰/۲۸۴۹	ضعیف	۰
۱۰	ضعیف	۰/۳۸۷۵	متوسط	-۱	۰/۴۲۹۰	متوسط	-۱	۰/۴۵۹۳	متوسط	-۱
۱۱	ضعیف	۰/۱۹۹۰	ضعیف	۰	۰/۲۲۶۸	ضعیف	۰	۰/۲۴۷۶	ضعیف	۰
۱۲	ضعیف	۰/۰۴۹۷	ضعیف	۰	۰/۰۶۰۰	ضعیف	۰	۰/۰۶۸۲	ضعیف	۰
۱۴	ضعیف	۰/۱۹۲۵	ضعیف	۰	۰/۲۳۲۹	ضعیف	۰	۰/۲۶۴۶	ضعیف	۰
۱۵	ضعیف	۰	ضعیف	۰	۰	ضعیف	۰	۰	ضعیف	۰
۱۶	ضعیف	۰/۲۱۸۹	ضعیف	۰	۰/۲۵۶۳	ضعیف	۰	۰/۲۸۴۹	ضعیف	۰
۱۷	ضعیف	۰/۲۱۸۹	ضعیف	۰	۰/۲۵۶۳	ضعیف	۰	۰/۲۸۴۹	ضعیف	۰
میزان تطابق		% ۹۰/۹۱			% ۹۰/۹۱			% ۹۰/۹۱		

جدول ۵. ارزیابی میزان تطابق در نقشه پتانسیل معدنی تهیه شده با استفاده از روش Manual پنج کلاسه

خ=خیلی		Gamma= ۰/۹۲			Gamma= ۰/۹۵			Gamma= ۰/۹۷		
شماره گماته	وضعیت گماته	وزن گماته	وضعیت	ارزیابی	وزن گماته	وضعیت	ارزیابی	وزن گماته	وضعیت	ارزیابی
۶	خ ضعیف	۰/۲۱۸۹	ضعیف	-۱	۰/۲۵۶۳	ضعیف	-۱	۰/۲۸۴۹	ضعیف	-۱
۷	ضعیف	۰/۳۲۷۵	ضعیف	۰	۰/۳۶۵۷	متوسط	-۱	۰/۳۹۳۷	متوسط	-۱
۸	خ ضعیف	۰/۰۱۹۹	خ ضعیف	۰	۰/۰۲۳۴	خ ضعیف	۰	۰/۰۲۶۱	خ ضعیف	۰
۹	خ ضعیف	۰/۲۱۸۹	ضعیف	-۱	۰/۲۵۶۳	ضعیف	-۱	۰/۲۸۴۹	ضعیف	-۱
۱۰	خ ضعیف	۰/۳۸۷۵	متوسط	-۲	۰/۴۲۹۰	متوسط	-۲	۰/۴۵۹۳	متوسط	-۲
۱۱	خ ضعیف	۰/۱۹۹۰	ضعیف	-۱	۰/۲۲۶۸	ضعیف	-۱	۰/۲۴۷۶	ضعیف	-۱
۱۲	خ ضعیف	۰/۰۴۹۷	خ ضعیف	۰	۰/۰۶۰۰	خ ضعیف	۰	۰/۰۶۸۲	خ ضعیف	۰
۱۴	ضعیف	۰/۱۹۲۵	ضعیف	۰	۰/۲۳۲۹	ضعیف	۰	۰/۲۶۴۶	ضعیف	۰
۱۵	خ ضعیف	۰	خ ضعیف	۰	۰	خ ضعیف	۰	۰	خ ضعیف	۰
۱۶	خ ضعیف	۰/۲۱۸۹	ضعیف	-۱	۰/۲۵۶۳	ضعیف	-۱	۰/۲۸۴۹	ضعیف	-۱
۱۷	خ ضعیف	۰/۲۱۸۹	ضعیف	-۱	۰/۲۵۶۳	ضعیف	-۱	۰/۲۸۴۹	ضعیف	-۱
میزان تطابق		% ۸۳/۳۳			% ۸۰/۹۶			% ۸۰/۹۶		

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) دارای قابلیت‌های مختلفی از جمله امکان ذخیره‌سازی، نمایش، بازیابی، پردازش، تلفیق و تبادل اطلاعات مکان مرجع است. این سیستم می‌تواند به‌عنوان دانش و فناوری بهینه در جهت ساماندهی، پردازش، تحلیل و تلفیق نتایج پژوهش‌های زمین‌شناسی، ژئوشیمی و ژئوفیزیک به منظور شناسایی و ارزیابی پتانسیل‌های معدنی مس مورد استفاده قرار گیرد.

با تکیه بر بررسی‌های انجام شده استفاده از عملگرهای منطق فازی ضمن برطرف کردن نقایص موجود در سایر مدل‌ها، مشکل ماهیت افزایشی و خطی مدل همپوشانی شاخص را اصلاح و امکان ترکیب قابل انعطاف‌تر نقشه‌های فاکتور را فراهم می‌سازد. همچنین استفاده از مدل مذکور تعیین بهینه نقاط حفاری در بررسی‌های تفصیلی را امکان‌پذیر می‌سازد.

با توجه به نقشه پتانسیل معدنی تهیه شده در این مقاله، محتمل‌ترین منطقه نسبت به سایر مناطق از نظر وجود کانی‌سازی مس پرفیری به‌صورت دو کانون احتمالی شمال شرق و جنوب غرب بر روی نقشه نهایی مشخص شده است. در نهایت با انطباق گمانه‌های اکتشافی حفر شده با نقشه‌های پتانسیل معدنی نهایی، میزان تطابق در پیش‌بینی نتایج گمانه‌های موجود محاسبه شد.

بر این اساس، در دسته‌بندی سه کلاسه نتایج حاصل از روش Manual با گاما‌های ۰/۹۲ و ۰/۹۵ و ۰/۹۷ بیش‌ترین تطابق به میزان ۹۰/۹۱ درصد و در دسته‌بندی پنج کلاسه نتایج حاصل از روش Manual با گامای ۰/۹۲ بیش‌ترین تطابق به میزان ۸۳/۳۳ درصد را در پیش‌بینی نتایج گمانه‌های موجود داشته است و انجام عملیات حفاری جدید تنها در مناطق مستعد مشخص شده بر روی این نقشه‌ها توصیه می‌شود.

ضمناً در صورت انجام این بررسی‌های قبل از انجام عملیات حفاری و تنها با فرض عدم حفر گمانه‌های اکتشافی در مناطقی که دارای وضعیت ضعیف یا خیلی ضعیف هستند، با استفاده از نقشه‌های سه و پنج کلاسه به‌ترتیب ۸۱/۸ و ۹۰/۹ درصد از گمانه‌ها حفاری نشده بود. با توجه به بررسی‌های صورت گرفته در این تحقیق، با به‌کارگیری GIS و منطق فازی در تعیین نقاط حفاری حداقل از حفاری ۳۵۰۰ متر گمانه اکتشافی ممانعت و حدود ۵۰۰ میلیون تومان در هزینه‌های حفاری صرفه‌جویی می‌شد.

تشکر و قدردانی

نگارندگان این مقاله بر خود لازم می‌دانند تا از همکاری مدیریت امور اکتشافات و مهندسی توسعه شرکت ملی صنایع مس ایران به‌ویژه مهندس حیدری و مهندس صاحب‌الزمانی به دلیل در اختیار قرار دادن داده‌های مورد نیاز و همچنین همکاری در تشکیل جلسات کارشناسی تشکر و قدردانی کنند.

منابع

1. G.F. Bonham-Carter, *Geographic Information Systems for Geoscientists: Modeling with GIS*, Pergamon Press, Ontario, Canada (1994).
2. D.F. Wright and G.F. Bonham-Carter, *VHMS favorability mapping with GIS-based integration models, Chisel-Andersen Lake area*, Geological Survey of Canada, Bulletin, Vol.426 (1996) 339-376.
3. E.J.M. Carranza and M. Hale, *Geologically constrained fuzzy mapping of gold mineralization potential, Baguio district*, Philippines, Natural Resources Research, Vol.10 (2001) 125-136.

4. J. Carranza, *Geographically-Constrained Mineral Potential Mapping*, PhD Thesis, Delft University of Technology, the Netherlands, (2002) 480.
5. A. Porwal, E.J.M. Carranza and M. Hale, *Knowledge-driven and data-driven fuzzy models for predictive mineral potential mapping*, Natural Resources Research, Vol.12 (2003) 1-25.
6. B. Mukhopadhyay, N. Hazra, S.R. Sengupta, S. Kumar Das, *Mineral Potential Map by a Knowledge Driven GIS Modeling: an Example from Singhbhum Copper Belt*, Jharkhad, Geological Survey of India (1996).
7. P. An, W.M. Moon and A. Rencz, Application of fuzzy set theory for integration of geological, geophysical and remote sensing data, Canadian Journal of Exploration Geophysics, Vol.27 (1991) 1-11 .
8. M. Karimi, M.B. Menhaj and M.S. Mesgari, *Mineral potential mapping of copper minearls using fuzzy logic in GIS invironment*, ISPRS 2008, Beijing, China (2008).
9. F.P. Agterberg, Combining indicator patterns in weights of evidence modeling for resource estimation, Nonrenewable Resources,,1 (1992) 39-50 .
10. F.P. Agterberg and G.F. Bonham-Carter, *Deriving weights of evidence from geoscience contour maps for prediction of discrete events*, Proceedings of the 22nd APCOM Symposium, Berlin, Germany, Vol.2 (1990) 381-395.
11. D.E. Boleneus, G.L. Raines, J.D. Causey, A.A. Bookstrom, T.P. Frost and P.C. Hyndman, *Assessment method for epithermal gold deposits in northeast Washington State using weights-of-evidence GIS modeling*, USGS Open-File Report (2001) 01-501, 52.
12. H.H. Asadi, M. Hale, *A Predictive GIS Model For Mapping Potential Gold And Base Metal Mineralization In Takab Area, Iran*, Computer & Geosciences.9 (1999).
13. H.H. Asadi, *The Zarshuran Gold Deposit Model Applied In Mineral Exploration GIS In Iran*, PhD Thesis, ITC, Netherlands, (2000) 190.
14. W.M. Brown, T.D. Gedeon, D.I. Groves and R.G. Barnes, *Artificial neural networks: a new method for mineral prospectivity mapping*: Australian Journal of Earth Sciences, Vol.47 (2000) 757-770.

15. A., Porwal, *Mineral Potential Mapping with Mathematical Geological Models*, Ph.D Thesis, University of Utrecht, The Netherlands, (2006) 289.
16. L.A. Zadeh, Fuzzy sets, *IEEE Information and Control*, Vol.8 (1965) 338-353.
۱۷. ع. جوانمردی و دیگران، گزارش زمین‌شناسی کانسار مس سوناجیل، شرکت ملی صنایع مس ایران، امور اکتشافات و مهندسی توسعه، دفتر اکتشافات شمالغرب (۱۳۸۱).
۱۸. گزارش بررسی‌های ژئوفیزیکی بر روی کانسار مس سوناجیل، شرکت ملی صنایع مس ایران، امور اکتشافات و مهندسی توسعه، شرکت صمان کاو، (۱۳۸۰).
۱۹. نتایج حفاری‌های صورت گرفته در منطقه سوناجیل، شرکت ملی صنایع مس ایران، امور اکتشافات و مهندسی توسعه، شرکت پارس اولنگ، (۱۳۸۵).